

Մ Լ Բ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀՆԳԵՏԱՍԱՆՈՐԵԱՅ

Հարարանի ամսը 8ին և 22ին:

Սարգսիսեան տեղն է Ռեկրեյասիոնի Թանգարանը. Դ Մեքն Նոր-
խան ին 6:

Դուրս ելելու է Ժախիդ ամսուրն Վրայ Է:

Տարեկան գին դահլիս	Խանիկ	100
Վեցահալ, «	«	60
Օրաց երկրեկե բաժանորդ եղաները համար Ժախի Դարեւան Էն:		

8 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Ա. ՏԱՐԻ 1860

Թիի 5/3

ԻՐԱՒՈՒՆՔ

Տես թիւ 2.

Իրաւունքին տաւարկաները, վերը յառաջ բերուած պատճառներուն նայելով, ընկերական կեանքին էական տարրներուն գլխաւորներն ու գրեթէ առաջինն ըլլանուն համար, մեզի խիստ կարեւոր երևցած է որ իրաւանց գիտութեան ճիւղերուն մեր աս գործին մէջ երբեմն երբեմն մասնաւոր էջեր նուիրենք: Մեր աս խորհուրդին ինչ աստիճան կարեւորութիւն ունենալը, ըսել է՝ ուղեկը մեր հասարակութեանն իրաւանց սկզբունքներուն չափաւոր տեղեկութիւն մը ունենալին յառաջ գալու օգուտներն անանկ յայտնի են որ հոս ասոր վրայ խօսիլ մեզի աւելորդ է: Ուստի առանց ուրիշ բան մը աւելցնելու աս ներածութիւնը բաւական համարելով, բուն նիւթին գանք:

Թէպէտ մարդոց յարաբերութիւններն ինքնին միեւնոյն ընդհանուր նպատակն ունին, բայց գիտութիւնը մարդոց ընկերական կենաց մէջ իրարու նկատմամբ բռնած այլ և այլ դիրքերուն նայելով, յարաբերութիւնները քանի մը ընդհանուր տեսակներու վերածած է, ու ապա ամէն մէկ տեսակին վերաբերեալ պայմանադրութիւնները զատ զատ դրութիւններ ընելով, իրաւունքը քանի մը ընդհանուր ճիւղերու բաժնած է:

Մարդկային ազգը նախ իրարմէ անկախ ազատ ընկերութիւններու բաժնուած է, որոնք իրենց մասնաւոր սահմանադրութիւններն, օրէնքները, նիւթական ու բարոյական զօրու-

թիւններն ունին, և ընդհանրապէս առանու նով ճանչցուած են: Ասանկ ընկերութիւններ կամ Ազգեր, քանի որ մարդկային անհատներէ կազմուած են, վերը յիշուած սկզբունքին, այսինքն մարդոց իրենց պահպանութեանն ու երջանկութեանն ան ընդհանուր բնական փափաքին ազդեցութեանը տակ են, և հետևապէս իբրեւ ազգեր իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւններնուն մէջ ան ընդհանուր նպատակն ապահովցնելու համար, անկարգութիւնները վերջնող կամաւոր ու պարտաւորիչ պայմանադրութիւններ ընելու ստիպուած են: Ասկէ կը ծագի Ազգաց իրաւունքը որն որ ընդհանուր իրաւանց մէկ մասնաւոր ու գլխաւոր ճիւղն է, ու կը պարունակէ բոլոր ան պայմանադրութիւններն որոնք ազգերը իբրեւ բարոյական մարմիններ՝ փոխադարձ պարտաւորութիւններով իրարու հետ կը կապեն:

Ազգաց իրաւունքին աս բացատրութենէն յայտնի է թէ հոս յարաբերութիւններն երկու ազգի կամ երկու ժողովրդեան անհատներուն մէջ չէ, այլ անոնց բարոյապէս գլուխ եղող կառավարութիւններուն մէջ է: Ուստի աս իրաւունքն ու անոր պատասխանող պարտաւորութիւններուն ենթակայ եղողներն ոչ թէ անհատներ են, այլ անհատներէ կազմուած ան տեսակ ընկերութիւններ որոնք մարդկային իշխանութեան մը տիրողութենէն ազատ, իրենք իրենց իշխանութիւններ են: Իրաւունքին մէկ

գլխաւոր ճիւղն առ է :

Իրաւանց գիտութեան եկրորդ ճիւղը քաղաքային իրաւունքն է : Բոլոր մարդիկ իբրեւ միեւնոյն մարդկային ազգին անհատները իրենց բնութեանը նայելով թէպէտ մէկ են, սակայն զանոնք միացնող ազգայնութիւններուն նայելով, տարբեր կրնան ըսուիլ, անանկ որ առ տնտեսութեամբ մարդկային անհատներն այլ և այլ ազգային անհատներու բաժնուած կ'ըլլան : Եւ կէ կը հետեւի թէ մարդկային անհատներուն իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւնները միօրինակ չեն կրնար ըլլալ, այլ հարկաւ մի և նոյն ազգի անհատներուն իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւններն, ու տարբեր ազգերու անհատներուն մէկուն մէկային հետ ունեցած յարաբերութիւնները քիչ շատ տարբեր բնաւորութիւն ունենալու են :

Միեւնոյն ազգի անհատներուն իրարու հետ ըրած պայմանադրութենէն յառաջ եկող իրաւունքն է Քաղաքային իրաւունքը, որն որ մի և նոյն ազգի անհատներուն իրարու նկատմամբ ունեցած պարտաւորութիւնները կը պարունակէ : Ազգաց իրաւանցն ու քաղաքային իրաւանց մէջ սա տարբերութիւնը կայ որ, թէպէտ երկուքին ալ պայմանադրութիւնները պայմանագիր եղող կողմերուն կամաւոր ու ազատ համաձայնութեամբ կը կատարուին, սակայն Ազգաց իրաւանց մէջ պայմանադրութիւններուն ձեւն ու պայմանները որոշող կամք մը, և անոնց ամբողջութեանը վրայ հսկող իշխանութիւն մը չկայ նոյն իսկ պայմանագիրներէն զատ : Քանի որ քաղաքային իրաւանց մէջ պայմանադրութիւններուն ձեւն ու պայմաններն ընդհանրութեան կամքը ներկայացնող իշխանութիւնը կ'որոշէ, ու անոնց պահպանութեանը վրայ կը հսկէ : Բայց կ'ուզենք թէ ազգային անհատներու վրայ օրէնքդիր ու գործադիր իշխանութիւն մը կայ ուրուն դատողութեանը տակ են բոլոր ազգային անհատներ : ուր ազգերուն ըրած պայմանադրութեանցը մէջ անոնց այսինքն ազգերուն կամ կառավարութեանց վրայ ասանկ իշխանութիւն մը չկենար : Բայց հանրութեան կամքը հագնող իշխանութեան անհատներուն քաղաքային գործերուն համար որոշած ձեւն ու պայմանները, ինչպէս նաեւ անոնց եղծումները զարդ միջոցներն օրէնքն է, որուն բովանդակութիւնը կամ դրութիւնը Քաղաքային օրէնքը (Code civil) կը կոչուի : Եւ կէ կը հետեւի թէ քաղաքային իրա-

ւունքը մեզի օրէնքի ձեւով կ'երևի, քանի որ Ազգաց իրաւունքն Ազգերուն ազատ կամքով իրենց վրայ դրած պարտաւորութիւնները կը պարունակէ, յաւելաւ իբրեւ պայմանադրութիւն (Convention), քան թէ իշխանութենէ մը բղխած և անոր դատողութեանը տակ ինկած օրէնքներ :

Բայց թէ մի և նոյն ազգի անհատներուն իրարու հետ ընելու պայմանադրութիւններուն ձեւն ու պայմաններն քաղաքային օրէնքը կ'որոշէ : Ամեն ազգ իր անհատներուն համար իր մասնաւոր օրէնքները կամ իր քաղաքային օրինադիրներուն, և որովհետեւ ամէն ազգի բնական ու բարոյական վիճակը, սովորութիւնները, անհատներուն դատարարականութիւնը, կառավարութեան ձեւը, կրօնքը, և ուրիշ ասոնց նման բաները տարբեր ըլլալով, ասոնք ամէն մէկ ազգի դրած օրէնքներուն վրայ տարբեր տարբեր կերպով կ'ազդեն, հարկաւ ամէն մէկուն քաղաքային օրէնքներն իրարմէ քիչ շատ տարբեր, նա մանաւանդ երբեմն իրարու հակառակ ալ կ'ըլլան : Եւ կէ սա զգուարութիւնը կը ծագի որ տարբեր տարբեր ազգերու անհատներ իրենց յարաբերութեանցը մէջ իրարու հետ պայմանադրութիւններ ընելու ատեննին, անանկ իրարմէ տարբեր կամ իրարու հակառակ օրէնքներու կը հանդիպին, որ պայմանադրութիւններն անհարկն կ'ըլլան, անոր համար որ ամէն մէկ ազգի անհատ իր օրէնքին որոշած ձեւով ու պայմանով պայմանադրութիւններ ընելու սպիւլուած է : Եւ ասնկ այլ և այլ ազգերու օրէնքներուն անոնց անհատներուն ընելու պայմանադրութիւններուն մէջ իրարու հակառակ ելլելուն (conflit des lois) կ'ըսուի : և ասիկայ վերջնելով, այլ և այլ ազգերու անհատներուն պայմանադրութիւններ ընելու կարելի ընելով անոնց յարաբերութիւնները յաջող վիճակի մէջ դնելու համար, դարձեալ ազգեր կամ կառավարութիւններ իրարու հետ մասնաւոր պայմանադրութիւններ կ'ընեն : Ապայմանադրութիւնները կազմեն Վերին և ստորին ազգաց կոչուածք, որն որ իրաւանց գիտութեան երրորդ ճիւղն է : Ուրեմն մինչև հիմա ըսուածներուն նայելով, իրաւունքը կը բաժնուի, Եւ իրաւունք Ազգաց, որն որ Ազգերու կամ Կառավարութիւններու իրարու հետ ըրած պայմանադրութիւնները կը պարունակէ : Եւ Քաղաքային իրաւունք, որն որ մի և նոյն ազգի անհատներուն իրարու հետ ընելու պայմանադրութիւններուն ձեւն ու պայմանները կը

կրնայ ըստի: Աս երկու հակառակ ազդեցութեանց վրայով երե ասելի արդար ու որոշ դատողութիւն մը կրնայ ըլլայ, ըստ մեզ սա է: Կը կարծենք թէ խիստ յանդուգն վճիռ մը տուած կ'ըլլար մեկը, երէ ըսելու ըլլար թէ բատրերգութիւնը յատկապէս է ուղղակի մարդիկ մոյութեան գրգռելու համար հնարուած է. կամ գէթ իբրեւ 'ի հարկէ մոյութեան գրգռող դատապարտելի է. Թատրերգութիւնը ոչ միայն մարդիկ մոյութեան գրգռելու համար չէ, այլ անոր հակառակ անոնք մոյութենէ գգուշացընելու ղիտմամբ հնարուած է: Մարդիկ հնարած բաներնին բնութեան ազդեցութենէն, կամ բնութեան իրենց վրայ ըրած ներգործութենէն ստրկւած են:

Կիրք մը չերմ ու բուռն է, քանի որ իր տենչը յագեցուցած չէ. բայց ցուրտ ու վնասեալ է ան վայրկեանին որ իր գոնը տաք տաք առջին ինկած կը տեսնէ. էս ան վայրկեանին է մանաւանդ որ կիրքը տեսնողին զարմանք ու կարեկցութիւն, կամ արհաւիրք ու գարշանք կը պատճառէ: Բան մը մինչեւ եղբայրասպանութիւն տանող նախանձն այնպէս աղէկ ջկնար ճանջցընել, ինչպէս Աբել մը իր անողորմելի եղբորն ոտքը շնչասպառ ինկած տեսնելը:

Արդ բատրերգութիւնը կիրքերը ոչ թէ կը նկարագրէ կամ կը նկարէ, այլ անոնք իբրեւ գործող կը ճեւացընէ: Մարդոց տնական' ընկերական ու քաղաքային կեանքը, որ ըսել է մարդկային բոլոր կենցաղն, անոր բնական գործողութիւններուն, մանաւանդ երկու սեռին իրարու նկատմամբ ամենէն բուռն կրիցը, որ սերն է, ներգործական վիճակին մէջ, հասարակութեան դատողութեանն աստեանին առջին կը հանէ. սա ներկայացուցման մէջ մարդ իր բարոյական բնութեանն ընդունակութիւնը, իր վրայ փորձած ու զգացածէն շատ ասելի ընդարձակ տեսնելով ինքզինք կը դատէ, ու կը դատապարտէ, առանց իմանալու թէ դատապարտածն ո՞վ է: Այսպէս, կ'ըսենք թէ բատր մտնողն ան բանը կ'ընէ մարդոց կենցաղավարութեանը նկատմամբ, ինչ որ բնայոյժն իր հայոցին մէջ բնական մարմիններուն վրայ կ'ընէ, անանկ որ քատերական ներկայացուցման մը մէջ, (երէ քերթողը գործնական բարոյագետ ու փորձառու կենցաղագետ մըն է), մարդկային բարոյական կեանքին տարրներն իրենց պարզ վիճակին լուծուած կ'երեւան: Բայց քանի որ իրաց բնութիւնն աս է թէ բարին չէ հնար ստրվիլ առանց անոր եղծիչ սկիզբը, չարը, ճանջնալու, էս ոչ

օգտակար բան մը առանց վնասակարին, զարմանք չէ երէ ոմանք ապականուին քատրներէ, որչափ կրնան ապականուիլ: Պատմութենէ ու Փիլիսոփայութենէ:

Թատրերգութեան ըրածէն հապէս տարբեր չէ, (քալետ տարբեր գորութեամբ), պատմութեան ըրածը, երբոր բարի ու չար գործքեր յառաջ կը բերէ. ոչ այլ բարոյագետի մը ըրածը, երբոր մարդոց գործողութիւններուն բնութիւնն ու բարոյական հանգամանքը կը նկարագրէ. էս կամ քարոզչի մ'ըրածը, երբոր բեմէն մարդոց որ էս իցէ մեկ մոյութեանը բնատրութիւնը, էս անոր երէ ոչ ժամանակաւոր գէթ հոգեւոր կեանքին վրայ գործած ազդեցութիւնները մանր կը բուռն: Ո՞վ կրնայ ըսել թէ աս նկարագիրները մարդկանց մանաւանդ մոյութեան, քան թէ անկէ խորշելու առիթ եղած են: Սպարեն դաստիարակներ' որոնց սկզբունքը մարդիկ չարին տգետ պահելով բարի ընելի է, հարկաւ քատրերգութիւնը մարդկային ընկերութեան սանձանէն դուրս տեսնել պիտի ուզեն: Աս սկզբունքը տեսականապէս բարի է. բայց գործնական ըլլալու կարելիութեանը վրայ կը տարակուսինք անոր համար որ, բարւոյ էս չարի գիտութեան ծառը մարդու բնութեանը պարտեզին մէջ տնկած է:

Վերջապէս կ'ըսենք թէ չկայ միշտ մը որ ազգի մը տակաւին անկիրք վիճակին մէջ, անոր բնատրութեան խստութիւնը փափուկ խործակենքուն, մեղմ ու գոյտը զգացումներու փոխելու այնպէս յարմար ըլլայ, ինչպէս ողբերգութեանց ցաւալի տեսարանները: Եւ մոյութիւնը պատկառեցընելու երէ շատ ճամբաներ կան, մեկ գլխաւորն ալ անիկա իր գործունեութեանն ու յարաբերութիւններուն մէջ խայտառակող կատակերգութիւնն է:

Աս վերջի տարիներս մեր ժողովուրդին մէջ քատրերգութեան համար մասնաւոր ճաշակ մը տեսնուեցաւ: Ասոր նպաստելու համար, ազգին մէջէն քանի մը նշանաւոր անձինք անուանի քատրերգակներէ, էս յանուանէ Մոլիերէ, ընտիր կտորներ քարգմանելով քերթերնուս մէջ իբրեւ գուարձալի մաս մը հրատարակելու մեզի խնդիր ըրին: Դեղեցիկ դպրութեանց աս գլխաւոր մասին իբրեւ բանասիրականի մեր ուսումնական քերթին մէջ քանի մը էջ նուիրելը քալետ մեր քերթին նպատակէն դուրս չէր, բայց քերթերնուս անձկութիւնը*

*Ազգասէր անձինքներէ ոմանք մեզի խնայուցին թէ թերթերնուս փոքրիւթիւնը բաժանորդութեան դնոյն հա-

աս ալ չէր. անոնք արտաքոյ կարգի կողմնակցութեամբ մը, գերազանցապէս (par excellence) մարդկային էակ էրիկ մարդը մինակ համարելով, կնիկ մարդն իրենց քննութեանցն առարկայ ընելու պատշաճ դատած չեն, կամ անիկա, իբրև բնութեան վիժածը, հազիւ թէ արհամարհանօք մը յիշուելու արժանի ըրած են: Բերթողները, բաց ՚ի մէկ քանկներէն, ՚ի միսիթարութիւն գեղեցիկ սեռին, անոր գեղեցկութիւնն ու հրապոյրքն երգեցին. բայց ազդու նայուածներու և ոտից ձեւաւորութեան գովեստը կանանց սեռին ճիշդ նկարագրութիւնը երբէք չկրնար տալ: Հոս մենք կանանց սեռին վրայ քանի մը համառօտ խորհրդածութիւններ ընելու զեղծով, մերնիւթը սա երրեակ կէտերուն բաժնելով պիտի ցուցնենք նախ՝ անոր ՚ի բնէ յատուկ եղած իրաւունքը. երկրորդ՝ ընկերութեան մէջ անոր բռնած դիրքէն (որն որ անոր բնական կազմութեանը յարմար է) ան իրաւանց չափաւորուելուն հարկը. երրորդ՝ երիկ մարդուն համար անոր բնաւորութենէն յառաջ եկած կարեւորութիւնը: Դ՛

«Մարդոց անձնական կոչուած իրաւունքները, որչափ էրիկ մարդոց համար նոյնչափ ալ կնիկ մարդոց համար, (անոնք ալ ինչպէս որ են՝ մարդկային անհատներ մտածելով), հաւասար են. այնպէս որ կնիկ մարդուն էրիկ մարդու չափ ազատ և անոր հաւասար, ոչ թէ անկէ ստորին ըլլալուն սկզբունքն արդի լուսաւորեալ աշխարհին մէջ ընդունուած է. և քաղաքային օրէնքն աս երկու սեռին մէջ բնաւ խորութիւն չընեն. աս մասին եղած բացառութիւններն ոչ թէ անոնց բնութեանը մէջ տարբերութիւն մը ճանչցուած ըլլալէն, այլ անոնց ընկերական կեանքին մէջ ունեցած տարբեր դիրքէն յառաջ եկած են: Ուղիղ տեսութեամբ, կնիկ մարդուն էրիկ մարդուն հետ ամենէն մեծ յարաբերութիւնը, այսինքն ամուսնութիւնը, աս հաւասարութեան վրայ հիմնուած ըլլալու է: Երևելեան սկզբունքը՝ որ կնիկ մարդն աս յարաբերութեան մէջ զոր յարաբերութիւն չճանչնար, էրիկ մարդուն զգայական հաճոյիցը ծառայող լոկ գործիք մը ըրած է, ոչ միայն անանկ ազատ էակ մը գերի ընելով մարդկային ընկերութիւնը սխալ հիման մը վրայ կը կեցնէ, այլ և ամուսնական հարաբերութեան ինքնակալ կամ անասնական հարաբերութեան կը դարձնէ, որուն մէջ կնիկ մարդը կամք ու ձայն չունենալու դատապարտուած է: Երիկ

մարդուն ու կնիկ մարդուն հաւասարութեան սկզբունքն ամուսնութեան ան չոր միութիւնը վերցնելով, ներդաշնակութիւն մը յառաջ կը բերէ, որն որ սա բանին վրայ կայացած է, որ աս երկու ազատ էակներն, իրարու հաւասարութիւնն ու ազատութիւնը յարգելու ստիպուած ըլլալով, կը ձեւացնեն մարմին մը որ թէպէտ տարբեր բնաւորութիւն ու երկու կամք ունի, բայց մի և նոյն բանը կը կամի. և եթէ երբեմն երկու կամքերը տարբեր կամենան, հաւասարութեան ու ազատութեան սկզբունքով իրենց տարբեր կամեցողութեանը սահմանէն դուրս չեն ելլեր, և հոն զո՛հ մը կ'ընեն, զո՛հ որմէ կը բղիթի անանբացատրելի զուարճութիւնը զոր մէկը չկրնար խմանալ եթէ անիկա իրօք վայելած չէ: Ես սկզբունքին տակ բազմակնութեան ու կնաթողութեան տեղի չմնար, որոնց երկուքն ալ ասոր հակառակ կամ ինչպէս ըսինք Երևելեան սկզբունքին բնական հետեւութիւններն են: Դ՛

Բայց աս հաւասարութիւնը կնիկ մարդուն քանի մը բնական ու բարոյական յատկութիւններուն համար չափաւորուիլ հարկ եղած է: Ես չափաւորուելուն պատճառը նախ կնիկ մարդուն ընկերական կենաց մէջ առած դիրքն է: Կնիկ մարդուն փափուկ կազմութիւնը, անոր մարմնոց զօրութեան էրիկ մարդուն զօրութենէն տկար ըլլալը, անոր զիւրադգածութիւնն ու յարատեւութիւնը կամ մանուսանդ անյայտելի համբերութիւնն անիկա տնական գործերու այնպէս յարմար ըրած են, որ անիկա ան պաշտօնէն ձգելն, անանկ կարևոր պաշտօն մը ամենէն յաջող ձեռքէ հանել, ու ընտանեկան տնտեսութիւնը լքման ու անտեսութեան վիճակի մէջ դնել է: Երկրորդ պատճառն անոր բնական ու բարոյական բնաւորութենէն յառաջ եկած մէկ պարագան է: Չկրնար ուրացուիլ թէ կնիկ մարդուն մէկ կողմանէ զգայուն ջղային դրութեան մը տէր ըլլալը, անոր կիրքերուն ոչ այնչափ բուռն, որչափ յարատեւ սաստկութիւնը, վառվռուն երեւակայութիւնը, և ուրիշ կողմանէ անոր ախորժակներուն ու զգացումներուն դիւրափոփոխ ըլլալը, անոր յետին ծայր հետաքրքրութիւնը, տեսակ մը համարձակութիւնը, և իր խորհուրդներն էրիկ մարդուն գիտութենէն պահելու ջանքը, անիկա ստէպ ու մեծամեծ սխալմանց ենթակայ կ'ընեն, որոնց վնասակար հետեւանքը հարկաւ էրիկ մարդուն կը դառնայ: Դ՛

դեռ յայտնուած չէր քէ Եկեղեցին ու Տերութիւնը իբրեւ տարբեր բնութիւն ու բնաւորութիւն ունեցող մարմիններ իրարմէ զատ ըլլալու են:

Ժառանգաւորաց, մանաւանդ Եպիսկոպոսաց ընտրութեանը մէջ, ճշդիւ խօսելով ոչ այնչափ աշխարհականաց կամ ժողովուրդին մասնակցութեանը որչափ քաղաքներուն բացարձակ ազդեցութիւն բանեցնելուն դեմ արեւելեան ու արեւմտեան Եկեղեցիներուն կողմէն կողմէն բողոքներ, ընդդիմութիւններ, երբեմն աղետալի կոխներ տեղի ունեցան. քաղաքի առ ընդդիմութեան ոգին յիշեալ երկու մեծ Եկեղեցիներուն մէջ իրարմէ շատ տարբեր սկզբունքներէ կամ պատճառներէ յառաջ եկած է: Ինչպէս յայտնի է, առաջին քրիստոնէայ Կայսեր օրովն Արիանոսութիւնը ծագեցաւ. եւ անոր յաջորդներէն մէկ քանինէն, ինչպէս մտնաւանդ Կոստանդ ու Վադես, Արիանոս ու Արիանոսութեան երեւելի ախոյաններն եղան: Ասոնք հարկաւ Եպիսկոպոսաց ընտրութեանը մէջ անանկ անձերու նախապատուութիւն պիտի տային որոնք Եկեղեցւոյն որ *ժողովոս* այսինքն ուղղափառ մասին հաճելի չէին կրնար ըլլալ: Աս բանն առիք տուաւ ժողովներու որ ժառանգաւորաց ընտրութեանն հին կերպը, որով աշխարհականք կողմին համաճանապարհայն կամ քուէ կ'ունենային, բոլորովին փոխելով, ընտրութեան իրաւունքը միայն ու բացարձակ կողմին ձեռքը տան: Ամենէն առաջ (572) Լառդիկիի ժողովըն ըրաւ. «աս որոշումն որն որ հետզհետէ արեւելեան (Յունական) Եկեղեցւոյն մէջ ընդհանուր սովորութիւնն եղաւ, այնպէս որ Եպիսկոպոսները մինակ կողերէն, Եպիսկոպոսներէն ու Մետրապոլիտներէն ընտրուելով կը նստին: Լառդիկիի ժողովքին 15 երորդ կանոնը սա է. «Սեղանին պաշտօնին պարապելու անձանց ընտրութիւնն ընելը (τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι) ժողովուրդին շնորհուելու չէ»: (Հարտ. հտ. Ա. էջ 785): Ասոր ձայնակից էր Աթանաս, որն որ ընդդիմութեան բուն շարժառիթը յայտնելով կ'ըսէ: «Ո՞ր կանոնը կը պատուիրէ քէ Եպիսկոպոս մը պալատէն դրկուելու է»:

Ոչ միայն Մայր Եկեղեցիներու Եպիսկոպոսունք ու Մետրապոլիտներ, այլ եւ ժողովրդապետական (παροικία) կոչուած Եկեղեցիներուն երեցներն ազատ ընտրութեամբ դնողները Չորրորդ դարէն ետքը Եպիսկոպոսներն էին, բայց եւ այնպէս Յուստինիանոս 541 ին դրած մէկ օրենքովը, յետոյ ուրեմն *փաթրոսութեան իրաւունք* ըստած բացառու-

քիւնը կանոն ըրաւ: Ասով Եպիսկոպոսին արժանաւոր կողերէն ատաջարկելու արտօնութիւն կը դրուէր անոնց՝ որոնք վերակացութիւնն ու պաշտօնը կատարելու որոշուած ժառանգաւորներուն քոշակին կամ պարտաւորին համար բառական եղած է կամուտովը Եկեղեցի մ'իրենց ծախքովը կը շինէին: Յուստինիանոսին օրենքը սա է. «Անոնք որ ազօրքի տուն կը շինեն, ու անոր համար ժառանգաւորներ ատաջարկել կ'ուզեն, քէ իրենք եւ քէ իրենց ժառանգներն, երէ ան ժառանգաւորներուն քոշակը կը պատրաստեն ու արժանաւոր մարդիկ կ'անուանեն, (անոնց) անուանած մարդիկը ձեռնադրուին»: (Յուստ. Նովել. Ծէ. Գ. 2: ՃԻԳ. Գ. 18): Ուստի արեւելեան Եկեղեցւոյն մէջ աշխարհականները ժառանգաւորաց ընտրութեանը մասնակցութենէն հանելու խորհուրդը սա պարագայէն յառաջ եկած էր, քէ աշխարհականներու եւ մանաւանդ Կայսերաց ընտրութիւնն երբեմն 'ի նպատակ աղանդաւորներու կը պատահէր: Թեպէտ Կայսրներ, մանաւանդ անոնցմէ հզօրագոյն ու կարողագոյն եղողներն առ կանոնը շատ քիչ կը յարգէին, բայց եւ այնպէս արեւելքի մէջ օրենք եղաւ մինչեւ Բուզանդեան կայսրութեան անկումը:

Բայց արեւմուտքի մէջ առ մասնակցութեան ջնջուիլը բոլորովին տարբեր սկզբունքէ յառաջ եկաւ, եւ տարբեր կերպարանք առաւ, ինչպէս որ ան մասնակցութեան պարագաներն ալ տարբեր էին:

Արեւմտեան Եկեղեցւոյն մէկ երեւելի գործարանին, այսինքն Լեոն մեծին վկայութիւնն արդէն յառաջ բերինք քէ «Ան որ ամենուն վրայ ('ի վերայ ամենեցուն) պիտի ըլլայ, ամենէն ընտրուելու է»: Բայց անկէ վեց դար ետքը տակաւին Բենեդիկտոս ղովըր (1049) բացայայտ կանոն դրաւ քէ, «Առանց կողմին ու ժողովուրդին ընտրութեանը մէկը Եկեղեցական իշխանութեան ջբարձրանայ»: (Ժող. Բեմս. կան. Ա: Առ. Հարտ. հտ. 2. Մ. Ա. էջ 1006): Եւ Հիլտեպրանտ, որուն իբրեւ Գրիգոր է. առ հիւրիս վերաբերեալ մէկ երեւելի գործը քիչ մը ետքը յառաջ պիտի բերենք, Հռոմայեցի կողմին ու ժողովուրդին «Սուրբ Պետրոս գՀիլտեպրանտ իրեն յաջորդ կ'ընտրէ» գոչելովը նստաւ: Բայց ժողովուրդին մասնակցութեամբն ընտրուող նոյն Հիլտեպրանտ (Գրիգոր է.) եղաւ որ ան սովորութիւնը հիմէն քակեց, որուն ինչու համար եւ ինչ գաղափարով ըլլալը, քիչ մը ետքը պիտի տեսնենք: